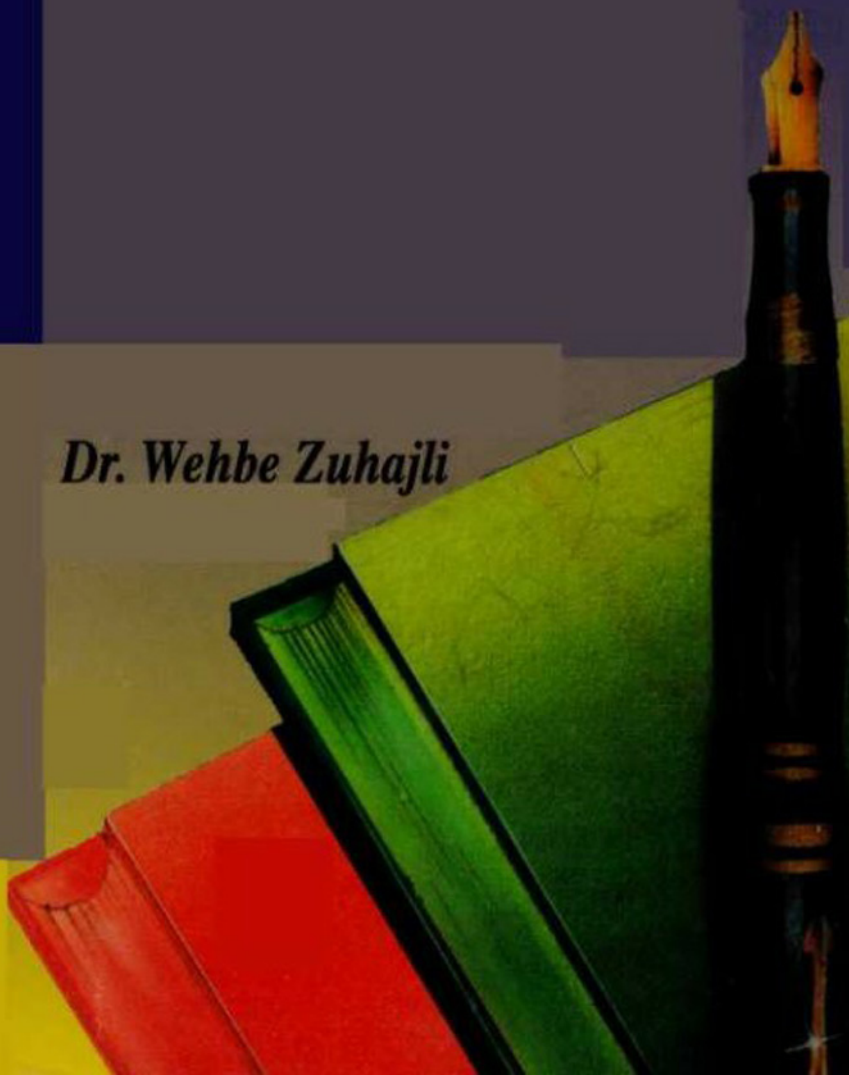

İDŽTIHAD U ŞERİJATU

Dr. Wehbe Zuhajli

Dr. Wehbe Zuhajli
"El-idžtihadu fiš-šeri'ati-l-islamijjeti"

IDŽTIHAD U ŠERIJATU

Izdavač:
IPTP "An-Nur"

Za izdavača:
Pemba Arnaut

Prijevod sa arapskoga:
Fikret Arnaut

Tehnička obrada:
Šaban Musoski

Recenzija:
Dževad ef. Isaković

Tiraž:
1.000

Štampa:
Dogan, Nürnberg
München, 1998

CIP- Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
348.97
ZUHAJLI, Wehbe
IdžtiHAD u islamskom šerijatu /Vehbe Zuhajli;
(prijevod sa arapskog Fikret Arnaut) –
Zenica: An-Nur, 1998. - 86 str. 18 cm
Predgovor/ Fikret Arnaut: str. 7-14

ISBN 9958-9657-2-0
COBISS-ID 156934

IDŽTIHAD U ŠERIJATU

i

Dr. Wehbe Zuhajli

IDŽTIHAD U ŠERIJATU

Zenica, 1998. godine

PREDGOVOR

Poštovani čitaoci!

Djelo koje je pred vama tretira veoma važnu islamsku tematiku.

Riječ je o idžtihadu u Islamu. Smatram važnim da se sa ovom tematikom upozna širi krug naše vjerničke populacije a posebno studenti i učenici medresa.

Autor ovoga djela, dr. Vehbe Zuhajli je istaknuti i eminentni islamski alim, radnik i pregaoc. Naš je savremenik. Do sada je objavio kapitalna djela iz islamskih znanosti. Da ništa drugo ovom ummetu nije ostavio pored enciklopedijskog fikhskog djela "*Fikhul-islamij ve edilletuhu*" - "islamski fikh sa dokazima", bilo bi dovoljno i previše kao trud pojedinca. No, pored

spomenutog djela, napisao je i mnoštvo drugih o čemu se čitaoci mogu upoznati u prilogu o njegovoj biografiji. Svakako da dr.

Vehbe Zuhajli zaslužuje da se i naša muslimanska čitalačka publika upozna sa njegovim likom, rječju i djelom. Grandioznošću svoga djela i popularnosti ne zaostaje za velikanima u islamskome svijetu kao što su El-Kardavi, El-Gazali, El-Buti i dr.

Djelo *"Idžtihad u islamskome Šerijatu"* je kraći traktat koji je obrađen na jednom od mnogobrojnih simpozija na kojima je Zuhajli učestvovao. Konkretnu korist od ovoga djela čitaoci mogu osjetiti što će se na jednostavan način upoznati šta je predmet idžtihada, ko može a ko ne može biti mudžtehid, te kao takav tumačiti Islam. Idžtihad pomaže da se čovjek upozna sa obavezama i dužnostima spram svoga Gospodara, koje su sadržane u Objavi. Ova tema je za današnjicu aktuelna i iz razloga odsutnosti Allahovog Šerijata u primjeni na Zemlji. Učenjaci -mudžtehidi su prije svih pod emanetom, da upoznaju ljude sa Šerijatom, te da ih opomenu na

obaveznost zalaganja za njegovu primjenu među muslimanima.

Neprijateljska medijska propaganda je uspjela da Šerijat omrazi kod masa; muslimanskih i nemuslimanskih, tako da danas mnogi ne vole ni da čuju riječ Šerijat, a kamoli da se zalažu za njegovu primjenu. Šerijat je predstavljan kao nešto strašno. A on kao zakon dolazi od Milostivog, koji je Stvoritelj svega i koji najbolje zna šta je za njegova stvorenja najbolje. On je kao takav prožet milošću. Primjenom Šerijata na Zemlji postiže se pravda, sreća i blagostanje među ljudima. Šerijat uspostavlja red i poredak na Zemlji. Protivnicima Šerijata očigledno smeta red i poredak na Zemlji, pa ga ignorišu.

Allah džellešanuhu kaže u naredbi svome miljeniku Muhammedu sallahu alejhi ve sellem:

"I da sudiš ljudima prema onome što ti se objavljuje od Allaha." /El-Maide, 48./

"Oni koji ne sude po onome što je Allah objavio to su nevjernici." /El-Maide, 44./

"Oni koji ne sude po onome što je Allah objavio to su nepravedni." /El-Maide, 45./

"Oni koji ne sude po onome što je Allah objavio to su grijешnici." /El-Maide, 47./

Islam je kompletan sistem življenja. Njegova vrijednost se ogleda tek kada bude kompletno u primjeni. Idžtihad pomaže da se svaka kockica ovog sistema - Šerijata postavi na svoje mjesto. Allah dž.š. upozorava od pojave parcijalnog pristupa i prihvatanja djelova Islama a odbacivanja drugih. O tome kaže:

"Kako to da jedan dio Knjige vjerujete, a drugi odbacujete!? Onoga od vas koji čini tako stići će na ovom svijetu poniženje a na Sudnjem danu biće stavljen na muke najteže. A Allah motri na ono što radite." /Kur'an; El-Bekare 85 /

Idžtihad je ključni faktor u implementaciji Allahove volje u svakom dobu i svakom mjestu. Ahmed Huršid kaže: "Allah dž.š. objavio je samo opće principe, a čovjeku je podario slobodu da ih primjeni u svakom dobu u skladu sa duhom i uvjetima toga doba. Idžtihadom ljudi u svakom

dobu nastoje implementirati i primjeniti Božansku uputu u rješavanju svojih problema."

Smatram povoljnim ove prilike spomenuti dio rasprave koja je tekla na okruglom stolu oko islamskog fundamentalizma u Sarajevu 1990 g. jedan od učesnika je postavio pitanje jednom od predavača, da li bi se muslimani zalagali za uspostavu islamske republike u BiH kada bi imali većinu?

On je odgovorio na sljedeći način: "1258 g. mongolski vojskovođa Gulaku Han je razorio Bagdad i srušio hilafet. Postavio je pitanje bagdaskoj ulemi: "Ko ima veće pravo da vlada ili da mu se iskazuje pokornost kao vladaru, pravedan nemusliman ili nepravedan musliman? Bagdadska ulema je odgovorila: "Pravedan nemusliman!" Naime, u ovoj vjerskoj deciziji (*fetvi*) data je prednost atributu pravde (*adla*) nad atributom vjere (*dina*). Muslimani u našim krajevima su od prestanka turske vlasti, faktički 1878, a pravno 1908, prihvatili da Islam bude jednako tretiran kao i sve druge vjeroispovjesti. Islamska zajednica je prihvatila odvajanje

vjerskih zajednica od države, ukidanje šerijatskih sudova, i vađenje šerijatskog prava u građanskom domenu. Prihvatila je samim definiranje Islama kao religije. Samim tim ideje o nekoj islamskoj republici u BiH, po meni, spadaju u domen političke fantastike i špekulacije. Lično smatram da je za viševjerska društva najprikladniji sekularni model, istinski sekularni model države. " (*Islamski fundamentalizam šta je to?* str. 211)

To što su bagdadske učenjaci odgovorili Hulaku, to ne bi smjelo biti mjerilo niti pravilo. Na to ukazuje sama činjenica da je hilafet bio porušen, i daje Bagdad bio razoren i da su muslimani bili lišeni slobode.

Dr. Jusuf el-Kardavi kaže: "Zadaca je vjere da vodi uzvišenim ciljevima, a ne da nju vodi život svojom prizemnom realnošću. Njena je zadaca da usmjeri život u svoje pravcu, a ne da se ona upravlja prema životnim kretanjima. Idenje u korak sa progresom, čime se mnogi zanose, ne znači demisioniranje vjere od njene zadace rukovođenja i upravljanja i da ona postaje

ta koja se vodi i usmjerava, jer bi to značilo da život osvane bez regulativa kojim bi se regulisao i bez kretanja koji bi obavezivao, a što bi dovelo do gubljenja ravnoteže, stabilnosti, upute i nepromišljenog postupanja. Naša je obaveza da stvarnost uzdignemo na horizont Šerijata, a ne da prilagođavamo Šerijat prema diktatu stvarnosti. Obaveza nam je da stvarnost ljudi potčinimo Božijem zakonu i da ljudi prema ovom Zakonu adaptiraju i prilagode svoje vladanje i djelovanje, jer je Šerijat Božija riječ, a Božija riječ je najuzvišenija." "Zakonodavstvo - uprkos njegovoj važnosti samo je jedan elemenat islamskog društva, pa neka niko ne misli da smo običnim izdavanjem zakona, već uspostavili priželjkivano islamsko društvo. Sami po sebi, zakoni ne prave zajednicu sve dok ne budu imali oslonca u idejnoj i psihološkoj promjeni koja će članove zajednice dovesti na stepen njegovih kvalitetnih zakona." /Kardavi/

Želja mi je da ovaj rad doprinese jačanju oslonca u idejno psihološkoj promjeni sljedbenika Poslanikovog ummeta, kako bi ih lakše

dovelo na stepen ljubavi i povjerenja spram Šerijatu. A Allah neće izmjeniti stanje jednog naroda dok taj narod ne izmjeni sebe.

Fikret ARNAUT

UVOD

Ovaj rad dr. Wehbeta Zuhajlija je prezentovan od strane autora na kongresu islam-skog fikha koji je organizirao Islamski univerzitet Imam Muhammed ibn Sauud u Rijadu 1396. hidžretske godine na temu "IDŽTIHAD U ISLAMSKOME ŠERIJATU".

Hvala Allahu, Objavitelju Šerijata i Stvoritelju razuma kome je dao moć promišljanja. Neka je Njegov blagoslov i mir na Poslanika Upute, začetnika islamske misli, na njegove drugove, svjetionike progresa, mudrosti i istinske spoznaje.

Pod idžtihadom se podrazumijeva naučna djelatnost koja ima za cilj pojašnjavanje temelja islamskog zakona (Šerijata). On je jedna od najvažnijih specifičnosti i odlika islamske kulture, jer se upravo njime dokazuje savremenost i aktuelnost islamskog zakona za svako vrijeme i

svako mjesto. On je istovremeno i garancija opstanka i neprevaziđenosti Šerijata. Idžtihad je sredstvo kojim se dolazi do spoznaje i donošenja šerijatskih propisa za sve slučajeve i situacije koje iskrсну tokom života. A to upravo samo još više potvrđuje specifičnost ovog Šerijata daje završnica i pečat prethodnim nebeskim zakonima. Obzirom daje to posljednje Božije javljanje, poslije koga više neće biti slanja novih propisa, on nosi u sebi specifičnosti i sposobnosti da pokrije sve ljudske potrebe.

Neprikosnovena je činjenica da je Islam zadnji nebeski zakon.

On je sadržan u knjizi Kur'anu. Kur'anski tekstovi su brojem ograničeni.

U njima nije obuhvaćena svaka pojava i svaki događaj koji se dešava na dunjaluku i koji će se dogoditi. Događaja je puno, oni se mijenjaju i u svakom stoljeću novi iskrsavaju. Da bi se tim pojavama i događajima dao islamski stav aktualizira se idžtihad. To je umijeće gdje se pomoću univerzalnih kur'anskih poruka, čiji broj je, kao

što smo rekli, ograničen, iznalaze iješenja i islamski stavovi za te novonastale situacije. To je glavna zadaća idžtihada. Idžtihad je dodirna karika između objavljenih ajeta i hadisa Allahova Poslanika a.s. i novih strujanja i događanja u svakom vremenu do Sudnjeg dana.

U svakoj generaciji mora biti onih koji će moći na osnovama univerzalnih kur'anskih i hadiskih poruka, izreći islamski stav o svakoj pojavi koja zadesi muslimane. Takvi učenjaci se zovu mudžtehidi. Idžtihadom se ukazuje prilika ljudima, koji su umom obdareni, da uposle svoj razum, Allahov dar, u razumijevanju šerijatskih propisa koje je Allah džellešanuhu namijenio svakom vremenu i prostoru.

Iako je formule i temelje tih propisa spustio u određenom vremenu i jednom prostoru (tj. u Mekki i Medini prije više od 1400 g. op.pr.). To je činjenica u kojoj je dokaz da Allah dž.š. ne zapostavlja ulogu razuma kod islamskog ummeta. Kur'an ga poziva na jedno stalno razmišljanje i budnost. Poziva ga na stalnu spremnost da daje nova potrebna tumačenja i time odgovara

zahtjevima svakog vremena. U tome je uloga kur'anske objave kojoj je, prije svega potrebno suštinsko razumijevanje i onda primjena, shvaćanje i rad po shvaćenom, od strane razumom obdarenih. Kur'an upućuje na sve ono što će biti korisno čovječanstvu a upozorava ga od svega onoga što mu šteti.

"On je za vas sve što postoji na Zemlji stvorio."¹ /Kur 'an; El-Bekare 29./

"I daje vam da se koristite onim što je na nebesima i onim što je na Zemlji, sve je od Njega. To su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju." /Kur 'an; El-Džasijeh 13./

Prve generacije sljedbenika Islama su se posebno istakle u poslušnosti Allahovim imperativima i slijedenju kur'anskog puta. Uspijevali su primijeniti Allahovu poruku u vremenu u kome su živjeli. Generacija ashaba je nenadmašna u tom primjeru. Zatim je uslijedila generacija tabiina, slijedeći stope svojih pret-

¹ Citati kur'anских ajeta su posuđena iz prijevoda Kur'ana po Besimu Korkutu.

hodnika. Iza njih je došlo vrijeme utemeljivača mezheba, koji su se kao i njihovi prethodnici, uveliko bavili idžtihadom. Istom metodom se nastavilo i u stoljećima koja su uslijedila poslije, tako da imamo Ibn Tejmiju i njegovog učenika Ibn Kajjim el-Dževzija r.a. kao predstavnike idžtihada iz srednjeg stoljeća islama. Ibn Tejmije je poslužio kao uzorak i primjer u idžtihadu novim islamskim reformatorskim pokretima; kao što je selefijski pokret u Alžiru prije drugog svjetskog rata. Takav je i vehabijski pokret u Saudijskoj Arabiji koji ima jedinu pozitivnu odliku da je pozvao otvaranju vrata idžtihada, ali ne za svakog pojedinca, kako se kasnije pokazalo, nego isključivo za one kojima je dozvoljeno i koji su sposobni da se bave idžtihadom.

Obzirom daje Islam ostavio otvorena vrata idžtihada time je ostvarena prisna i čvrsta veza između razuma - racija (akla) i Allahove riječi (nakla), koja je fundament na kome se postavlja i gradi propis (hukm). Time je ostavljena mogućnost konstantnog tumačenja Kur'ana; ali uz obavezno poznavanje koji su ajeti opći a koji

posebni - (aam i has), derogirani i derogirajući (naših i mensuh), te ograničenost važnosti određenih tekstova koji su po svojoj formi opći na određene specifične situacije uz postojanje dokaza koji ukazuju na to, kao i primjena teksta u duhu opšte postavljenih šerijatskih nakana (mekasid). To je sve postavljeno s ciljem postizanja sreće ljudi na ovom i budućem svijetu, i da čovječanstvo osjeti i razumije blagodat Allahovog zakona koji je postavljen na olakšanju, toleranciji i uklanjanju poteškoća.

Ljudski um spoznaje i dokučuje da u Šerijatu nejma ništa što se kosi sa zdravim razumom niti ima šta što se kosi sa umjerenošću i pravdom. Kur'an dolazi sa općim načelima da bi se na putu njihove razrade i razumijevanja mogao slobodno aktivirati ljudski razum. Kur'ansko znanje je kompletno i univerzalno i na određen način sveobuhvatno, i kao takvo ono treba razradu i primjenu. Tu se dokazuje mudžtehid sa svojim idžtihadom. Kao primjer boljem razumijevanju navodimo sljedeće:

Kur'an spominje namaz kao obligatnu obavezu vjernika općom naredbom:

"Obavljajte namaz." /Kur'an; En-Nur 56./,

ili post:

"Propisuje vam se post." /Kur'an; Bekare 155./

Dok je dalje razrađivanje detaljnih propisa oko namaza i posta polje mudžtehidovog truda. Također, mudžtehidu je neophodno da poznaje kur'anski stil općih načela i univerzalnih pravila, za čiju razradu je odabran arapski jezik sa svojim specifičnostima koje nedostaju u mnogim drugim jezicima.

Temeljni izvori na koje se oslanja mudžtehid u izvođenju i iznalaženju propisa su :

- *Kur'an*: Allahova knjiga poslata preko Muhammeda a.s. cijelom čovječanstvu;

- *Sunnet*: Ono što je Allahov Poslanik Muhammed sallallahu alejhi ve sellem radio, govorio i šutnjom odobrio;

- *Idžma'a*: Konsenzus islamskih mudžtehi-da po nekom novonastalom pitanju;

- *Kijas*: Analogija.

Zatim slijede popratni izvori kao:

- *Istislah*: Pitanja po kojima nejma šeri-jatskog stava negacije niti potvrde;

- *Istihsan*: Prirodno dobro; smatrati nešto dobrim;

- *'Urf*: Običaj i tradicija;

- *'Adet*: Običaj;

- *Seddu - zeriati*: Spriječavanje ili uklanjanje uzroka zla.

Sami idžtihad se ogleda u izvođenju i iznalaženju propisa iz navedenih izvora. Ovaj traktat o idžtihadu se sastoji, pored uvoda, od jedanaest poglavlja:

1. Definicija idžtihadada.

2. Utemeljenost idžtihadada u šerijatu.

3. Vrste idžtihadada.

4. Povijest idžtihada.
5. Islamski stav o idžtihadu.
6. Da li može biti da u nekom vremenu nejma mudžtehida?
7. Uvjeti idžtihada.
8. Područje idžtihada.
9. Stepenuvanje mudžtehida.
10. Otvaranje i zatvaranje vrata idžtihada.
11. Realna mogućnost idžtihada i njegova važnost u našem dobu.

I

DEFINICIJA IDŽTIHADA

Etimološko značenje riječi idžtihad je: Ulaganje truda i napora u ostvarenju nekog teškog posla. Bez obzira radilo se o fizičkom ulaganju truda kao rad, kretanje i sl., ili se radilo o psihičkom naporu; kao razmišljanju o iznalaženju propisa iz šerijatskih izvora ili o analizi teorija, dokučivanju jezičkih značenja i sl.

Pod idžtihadom u terminologiji islamskih pravnika, podrazumijeva se: "Mudžtehidovo ulaganje krajnjeg truda da se dođe do spoznaje šerijatskog propisa koji može biti kategorički (kat'i) i hipotetički - (zanni).² tj. postoji mogućnost korigovanja tog propisa."³

² *I'lamu-l-muvekki'ine*, 2/52; i *El-I'tisam* od Šatibija 2/318.

³ *El-Muvafekat* od Šatibija 3/366.

Kemmal ibn Hemmam ovako definiše idžtihad: "Ulaganje krajnjeg napora od strane šcrijatskog pravnika u iznalaženju šerijatskih propisa iz njihovih odgovarajućih izvora."⁴

Iz ove definicije se da zaključiti da se ulaganje napora i truda s ciljem dolaska do islamskog propisa po nekom pitanju, od strane nekoga ko nije pravnik, ne može nazvati idžtihadom. Što znači da se ne smije i ne može bilo ko upuštati u vode idžtihada. Takođe se ne smatra idžtihadom spoznavanje elementarnog znanja o Islamu, čime je zadužen svaki musliman i muslimanka. Kao npr, upoznavanje sa islamskim šartima. To je nužno znanje o Islamu koje mora da usvoji svaki musliman. Ulaganje napora s ciljem sticanja toga znanja, ne smatra se idžtihadom, o kojem je riječ u ovoj našoj temi. Također upoznavanje sa imanskim šartima ne smatra se idžtihadom.

Idžtihad u najuzvišenijem značenju riječi, kao svojstvo mudžtehida, je dar, talenat ili

⁴ *Šerh El-Esnevi li minhadži-l-Bejdavi*, 2/232.

sposobnost, pomoću koje se dolazi do spoznaje islamskih propisa iz oblasti, muamelata (poslovanja), ibadeta (obredoslovlja) i dr. grana fikha, koji moraju biti utemeljeni na odgovarajućim argumentima.

II

UTEMELJENOST IDŽTIHADA
U ŠERIJATU

Mnogo je argumenata koji upućuju na činjenicu da je idžtihad temeljna stvar u Islamu. Između ostalog dokaz tome su kur'anski ajeti koji imaju općenitu poruku o važnosti i značaju razuma kojim je Allah dž.š. počastio čovjeka.

"Uistinu su u tome znakovi za one koji razmišljaju. " /Kur'an; Er-Rad; 3./ ili:

"za umom obdarene." /Kur'an; Ali-Imran 190./ i sl.⁵

Također je objavljen jasan ajet koji analogijom upućuje na činjenicu daje idžtihad temeljna stvar Islama:

⁵ *Takrir ve tahbir*, 3/291.

"Mi tebi objavljujemo Knjigu, samu istinu, da ljudima sudiš onako kako ti Allah objavljuje." /Kur'an; En-Nisa 105/⁶

I u Sunnetu Allahova Poslanika a.s. navodi se hadis koji potvrđuje utemeljenost idžtihada u Islamu. O tomu govori imam Šafija r.a. I hadis prenosi Amr ibn 'As u kome kaže daje čuo Allahova Poslanika da kaže: *"Kada se vladar posluži idžtihadom; ako pogodi ima dvije nagrade, a ako pogriješi ima jednu nagradu."*⁷

Također je poznat hadis, u kome se spominje daje Allahov Poslanik a.s. poslao Muaza ibn Džebela u Jemen, u svojstvu kadije-sudije, i pitao ga je: *"Kako ćeš suditi?"* Odgovorio je: "Prvo sa onim što ima u Allahovoj knjizi - Kur'anu. "A ako ne nađeš u Kur'anu?" upitao ga je ponovo Resulullah a.s. "Onda ću suditi po onome kako je presuđivao Allahov Poslanik a.s. - po Sunnetu. "A ako ne nađeš ni u Sunnetu Allahova Poslanika?",

⁶ *Kešfu-l-esrari ala usul* – Bezderi, 3/ 996; *El-Muvafekat* od Šatibija, 3/ 368.

⁷ Hadis mutevatir.Navode ga Ahmed, Buharija, Muslim, Ebu Davud i Tirmizi

- upita ga Resulullah a.s. "Onda ću upotrijebiti idžtihad", završi Muaz. Muhammed a.s. mu na to reče: *"Hvala Allahu koji je učvrstio izaslanika Allahova Poslanika."*⁸

Ashabi su bili jednoglasni po pitanju ispravnosti korištenja idžtihadom. Kada god bi iskrsla situacija koja zahtijeva šerijatski stav - propis, a o njoj Kur'an i Hadis nejmaju svoju riječ, oni bi se koristili idžtihadom. U fikhskim knjigama se navode idžtihadi Četvorice pravednih halifa.⁹

⁸ Hadis mursel sahih, *Džami'u-l-usul*, 10/273.

⁹ *El-ihkam li Ibn Hazm*, 6/785.

III

VRSTE IDŽTIHADA

Postoje dvije vrste idžtihada:

1. Racionalni idžtihad (idžtihad akli) i
2. Šerijatski idžtihad (idžtihad šer'i).

Što se tiče racionalnog idžtihada, to je kada se u iznalaženju propisa koristi racionalnim dokazima, bez potrebe korištenja šerijatskih dokaza. Tu se prije svega odnosi na racionalna pravila kao npr. neophodnost uklanjanja eventualne štete. Preziranje kažnjavanja bez prethodnog pojašnjenja. Ili postavka da je osnova svega dozvoljenost (*asli-l-umuri ibaha*). Takozvani racionalni propisi, prema učenjaku Ševkaniji, se dijele na pet dijelova¹⁰:

¹⁰ *Iršadu-l-fuhuli*, str. 251

1. *Vadžib* - obligatna dužnost. Primjer: vraćanje duga.

2. *Haram* - stroga zabrana. Primjer: nasilje, nepravda.

3. *Mendub* - pohvalan čin. Primjer: dobročinstvo.

4. *Mekruh* - pokuđeno djelo. Primjer: nekulturno se ponašati, jesti lijevom rukom.

5. *Mubah* - dozvoljen čin. Primjer: vlasnikovo pravo raspolaganja imetkom.

Šerijatski idžtihad (*idžtihad šer'ij*). Pod ovom vrstom idžtihada podrazumijeva se potreba dokazivanja stavova šerijatskim dokazima: idžmaom (koncenzusom islamskih učenjaka po nekom pitanju), kijasom (analogijom), istihsanom (izvjesne situacije gdje mudžtehid postupa suprotno kijasu, zbog određene situacije ili interesa koji uslovljava da se tako postupi), istislahom (pitanja po kojima nejma šerijatskog stava negacije niti potvrde), mišljenjem ashaba i drugim šerijatskim argumentima, na kojima se mogu temeljiti šerijatski propisi. Iz ovoga se da

primijetiti da šerijatski idžtihad nije neovisan od upošljavanja razuma. S pravom se može konstatovati da je fikh, odnosno idžtihad, vještina kojom se putem razuma dolazi do propisa iz šerijatskih izvora. Kao i to da se idžtihad ne ograničava samo na polje kijasa (analogije), kao što to smatra imam Šafija, nego obuhvata i analogiju i intelekt ('akl).¹¹

Što se tiče logičnog mišljenja (*re'ja*) n jegovo razumijevanje kod ashaba je: "To je mišljenje za koje se opredjeli mudžtehid radi korisnosti i ispravnosti koja je sama po sebi očita. U biti takvo mišljenje odiše šerijatskim duhom bez obzira što nejma svoju osnovu u lektu Kur'ana i Sunneta."¹²

¹¹ *Risale*, 477.

¹² *Tarihu tešri'i islamijj* od El-Hudarija str. 126.

IV

"POVIJEST IDŽTIHADA"

Idžtihad je bio prisutan u svim stoljećima Islama. Kako smo vidjeli iz ranijih redaka, Allahov Poslanik Muhammed a.s., je zahvalio Allahu dž.š., kada je vidio da će se Muaz ibn Džebel r.a. koristiti idžtihadom u situacijama o kojima nejma spomena u Kur'anu i Sunnetu. Idžtihad je u nekim stoljećima dosezao vrhunac, a nekada je interes za idžtihadom opadao, pa je bio prepušten samo pojedincima.

Idžtihad, kako rekosmo, vuče korijene od ranog perioda Islama, od samog početka spuštanja objave. Prvi koji je udario temelje idžtihadu bio je Allahov Poslanik Muhammed a.s.. Svi islamski učenjaci su se saglasili daje Allahovom Poslaniku a.s. bilo dozvoljeno da idžtihadi u dunjalučkim poslovima; sporovima, ratnoj taktici i si. Postoje predaje iz kojih se jasno

vidi da je Allahov Poslanik posezao za idžtihadom u ratnim situacijama kao npr. u Bici na Bedru.

Muhammed a.s. je odredio lokaciju boraca na mjestu koje je on smatrao najpovoljnijim, a bilo je daleko od izvora vode. Ashab Habbab ibn Munzir gaje upitao da lije to mjesto koje mu je odredio Uzvišeni Allah dž.š. vahjom ili je to Poslanikov izbor.

Kada ga je Allahov Poslanik a.s. obavjestio da to nije uradio po instrukcijama objave, nego da je to njegov izbor i idžtihad, onda mu je predložio da promijeni mjesto i zauzme poziciju tako da voda bude iza njih, kako nepri-jateljska vojska, kada stigne na Bedr, ne bi mogla koristiti vodu. U tom slučaju bi muslimani mogli koristiti vodu a mušrici ne. Allahov Poslanik a.s. je postupio po prijedlogu ovog časnog ashaba.¹³

Također, Allahov Poslanik a.s. se poslužio idžtihadom kada je dao dozvolu munaficima da izostanu od pohoda na Tebuk, kao i u osloba-

¹³ Ibn Kesir u djelu *El-Bidajetu ve-n-nihajetu*, 3/267.

đanju zarobljenih mušrika u Bici na Bedru, uz obavezu da svaki od njih nauči desetoro djece čitati i pisati. Neke zarobljenike Bedra je odlučio kazniti smrtnom kaznom. Tako je postupio sa Nadr ibn Harisom.

Allahov Poslanik a.s. se služio idžtihadom i u nekim ovosvjetskim poslovima kao što je oprašivanje palmi. Bio je preporučio da se palme ne oprašuju, međutim, te godine palme nisu dale ploda, onda je Allahov Poslanik odustao od svog mišljenja, rekavši poljoprivrednicima: *"Vi ste iskusniji od mene u ovosvjetskim poljoprivrednim poslovima."*¹⁴

Većina islamskih učenjaka potvrđuju daje Allahovom Poslaniku a.s. bilo dozvoljeno da se služi idžtihadom u šerijatskim - vjerskim, i ovosvjetskim pitanjima. Istina, u vjerskim pitanjima, isključivo, po kojima nejma Allahove objave, Allahov Poslanik se posluži idžtihadom i postavi se u datoj situaciji kako smatra da bi trebalo biti, onda ga Allahova objava koriguje ili potvrdi.

¹⁴ Muslim u svome *Sahihu* (*Džamii-l-usul*, 12/355)

Imamo primjera za navedenu postavku ali zbog ograničenosti ovoga rada ne možemo spominjati za sve primjer.

To se indirektno razumijeva iz ajeta u kome mu se naređuje da se služi analogijom:

"Uzmite pouku o vi umom obdareni."

/Kur'an; El-Hašr 2/

Kao i ajetom u kome mu se naređuje da se savjetuje sa ashabima:

"A u poslovima svojim savjetuj se s njima." /Kur'an; Ali Imran 159./

Korištenje analogijom je jedna vrsta idžtihada. Prilikom savjetovanja (šure), također se upotrebljava idžtihad.

U takvim situacijama, Allahov Poslanik Muhammed a.s., se koristio idžtihadom. Kao primjere tome spomenuli bi: izdvajanje iz zabrane kidanja bilja i drveća iz zone Haremi šerifa, izhera (biljka koja ima lijep miris). Također se poslužio idžtihadom – analogijom u situaciji kada je presudio da je Allahov dug preče da se

izvrši. Riječ je bila o hadždžu za osobu koja je umrla a nije obavila hadždž.

U ovom slučaju hadždž je upoređen sa vraćanjem duga, sa opaskom da je preče izmiriti dug prema Allahu. Također se poslužio analogijom upoređujući poljubac, koji je uvod za blud, sa pranjem usta vodom, što je uvod za pijeње vode, konstatujući da oboje ne kvari post.

Također se poslužio idžtihadom u propisu privođenja kurbanda od mikata¹⁵ što je u početku bio propis, pa je kasnije odredio da je vrednije da se ne vodi kurban od mikata, jer je u tome poteškoća za vjernika. Iz navedenog se zaključuje da je Allahov Poslanik Muhammed a.s. prvak mudžtehida i uzor muftijama.¹⁶

Ashabi su slijedili Muhammeda a.s. u ovom poslu, pa su se i oni služili idžtihadom u do nošenju propisa, bez obzira, bilo to za njegovog vremena ili poslije njegovog preseljenja na Ahiret.

¹⁵ Mjesto sa koga se oblače ihrami pri obavljaju hadždža ili umre.

¹⁶ *I'lamu-l-muvekki'in*, 1/11.

Većina islamskih pravnika smatra da je bilo dozvoljeno ashabima da se služe idžtihadom u nekim propisima u vremenu Muhammeda a.s., bez obzira bio on prisutan ili u njegovoj odsutnosti.

Argument za navedenu tvrdnju je činjenica da je Muhammed a.s. dozvolio Amru Ibn Asu i Ukbetu Ibn Amru i još nekima da se posluže idžtihadom u nekim slučajevima. Rekao je Amru: *"Ako pogodiš tebi su dvije nagrade, a ako pogriješiš onda ti je jedna nagrada."*¹⁷ Rekao je Ukbetu i onome koji je bio s njim: *"Trudite se (služite se idžtihadom), pa ako pogodite vama je deset nagrada, a ako pogriješite onda vam je jedna nagrada."*¹⁸

Također se je Sad Ibn Muaz koristio idžtihadom u presudi židovskom plemenu Beni Kurejza kada im je presudio smrtnom kaznom za muškarce, a porobljavanjem žena. Muhammed a.s. je odobrio ovakav postupak.¹⁹

¹⁷ *Talhisu-l-habir* (4-180).

¹⁸ *Medžme'u-z-zeva'id* (4-195).

¹⁹ *Nejlu-l-Evtar*.

Muhammed a.s. je odobrio presudu Ebu Bekru r.a., kojom se ne dozvoljava naknada za plijen ubici što ukrade od ubijenog, i sl.

A što se tiče dokaza kojim se dozvoljava upotreba idžtihada u odsustvu Allahova Poslanika ﷺ, to je hadis koji smo ranije spomenuli, kada je Allahov Poslanik poslao Muaz Ibn Džebela r.a. u Jemen u ulozi sudije.

I slučaj Amr Ibn Asa kada je klanjao sa tejemumom, bio je džunup a nije se okupao, posluživši se porukom kur'anskog ajeta:

"Ne ubijajte sami sebe." (Jer je bilo hladno vrijeme o.pr.) To mu je odobrio Muhammed a.s.

Kao što je odobrio Allahov Poslanik idžtihad dviju skupina ashaba koji su različito razumjeli njegov govor upućen ashabima prilikom pohoda na židovsko pleme Benu Kurejza: *"Da niko od vas ne klanja ikindiju osim u Benu Kurejza."*

Neki ashabi su i azumjeli daje cilj ovog Poslanikovog govora da se požuri u ovom

pohodu, a ne da se ne klanja ikindija u njenom vremenu. Tako je jedan dio ashaba klanjao ikindiju u putu, a drugi su doslovno shvatili ovaj hadis i nisu klanjali ikindiju u njenom vremenu, nego kada su stigli u pleme Benu Kurejza.²⁰

Poslije preseljenja Muhammeda a.s. na ahiret, ashabi su osjetili veliku potrebu za idžtihadom. Granice Islamske države su se širile. Iskrslu su mnogi događaji koji su iziskivali da se o njima donese islamski stav i rješenje. Zbog toga su se ashabi smjelo i odlučno upustili u idžtiħad.

Broj ashaba koji su bili poznati kao muftije je dostigao oko sto trideset i neki broj. Bilo je ljudi i žena. Od nekih su zapamćene mnoge fetve, od nekih manje, a od nekih sasvim malo.²¹

Broj fetvi u sljedećoj generaciji (generaciji tabiina) se povećao shodno potrebama vremena. U mnogim gradovima islamskih pokrajina živjeli su mudžtehidi. Posebno su poznati "*sedam*

²⁰ *El-Bidaje ve-n-nihaje* (4-116).

²¹ *I'lamul-muvekki'in*.

medinskih pravnika" - zatim slijedi generacija *"tebe'a tabi'ina"* i od njih su zabilježene i, od zaborava sačuvane, mnoge fetve (pravna rješenja). Tako je teklo do zlatnog doba u kome je idžtihad doživio svoj glavni procvat. To je bilo u vrijeme poznatih imama, osnivača mezhebskih škola - sa početkom drugog stoljeća po hidžri, do četvrtog stoljeća. To su poznata peterica imama: Malik u Medini, Šafija u Mekki, Ebu Hanife u Iraku, Uzai u Šamu, Lejs Ibn Seid u Egiptu.

Njihov put su slijedili mnogi učenjaci među kojima su poznati Ebu Sevr i Ibn Džerir Taberi, Ahmed Ibn Hanbel, Davud Zahiri i dr. Ovi učenjaci su imali svoje učenike koji su dostigli stepen idžtihadu.

Zatim je, polovinom četvrtog stoljeća do kraja petog, uslijedila elita učenjaka, koji su se služili idžtihadom u okviru mezheba, ne izlazeći iz njegovih granica. Tako da je islamski fikh postao bogatiji sa još mnogim propisima koji nisu bili prije poznati.

A poslije njih su bili učenjaci koji su se pozabavili kodifikacijom postojećih mezheba, pročišćavanjem i razlučivanjem koji propisi su sigurnije postavljeni, zavisno od jačine dokaza (delila) i koja su mišljenja jača. Zadovoljili su se, dakle, samo angažiranjem na već postojećim materijalom. Nisu se služili idžtihadom o novim propisima, iako su bili sposobni za idžtihad. I takvo stanje je od sedmog stoljeća pa do sada. Cijeli fikh se crpi iz knjiga koje su nastale u tim prethodnim vremenima.

No, međutim, krajem sedmog i osmog stoljeća po hidžri u Šamu se pojavljuje Ibn Tejmije sa pozivom na vraćanje Sunnetu i prihvatanju puta prethodnika - *selefi salih*. Ibn Tejmije je dostigao stepen idžtihada.

Služio se je idžtihadom po nekim pitanjima vjere i pozivao otvaranju vrata idžtihadu. Međutim, više se je pozabavio temeljnim akaidskim pitanjima vjere, davši njima prioritet, nad pitanjima koje tretira islamski fikh. Njegovu metodu nastavio je učenik mu, Ibnu-l-Kajjim, napustivši slijeđenje mezheba i posluživši se

idžtihadom. U devetom stoljeću u Egiptu se pojavio Ibn Hadžer El-Askalani. Donio je propise za mnoga nova pitanja. Na tom putu slijedili su ga mnogi učenici, a najistaknutiji među njima, bio je Dželaluddin Sujuti, koji se i na izvjestan način osamostalio, donijevši sam neka riješenja na nov način, napustivši taklid (slijeđenje imama). On je izvršio uticaj na neke učenjake hanefijske pravne škole u 10-tom i 11-tom vijeku po hidžri, kao što su Ebu Saud i Hajruddin Remli, kao i na grupu učenjaka iz Indije, koji su sastavili poznatu tijelo "Fetava Hindije".

I u slijedeća dva stoljeća, našli su se učenjaci koji su se bavili idžtihadom: Ibn Abidin u Šamu, Besuli i Rehuni u Maroku, Ismail Temmimi u Tunisu. A posebno su se istakla dva učenjaka u idžtihadu, koja su postigla stepen mudžtehida; to su Velijjullah Dehlevi u Indiji i Ševkan! u Jemenu. Oni su imali nove metode u izvođenju propisa, kao i to su izvršili reformu u tumačenjima metodologije fikha i propisa.

Trinaesto hidžretsko stoljeće se smatra slabom tačkom u islamskoj historiji, na poli-

tičkom i naučnom planu. U tom periodu muslimani su preživjeli najezdu kršćana, što je poznato u historiji kao Ustaški ratovi. Krstaši su uspjeli da uvezu i uspostave neislamske zakone, u unutrašnjem i vanjskom poslovanju islamske države.

Od najvažnijih događaja u dvanaestom i trinaestom stoljeću po hidžri je pojava velikih pokreta koji su pozivali idžtihadu; vehabijski pokret u Saudijskoj Arabiji, senusijski pokret u Alžiru i Libiji i mehdijski pokret u Sudanu. Od najvažnijih rezultata koje je dao Vehabijski pokret jeste otvaranje vrata idžtihadu, koja su bila zatvorena od pada Bagdada 656 godine po hidžri.²² Na kraju trinaestog i početkom četrnaestog stoljeća po hidžri javlja se novi reformatorski pokret na čijem čelu su bili Džemaluddin Afgani, Šejh Muhammed Abduhu i Muhammed Ikbāl.

Poruka i glavno učenje ovog pokreta bilo je vraćanje istinskoj vjeri slijedeći primjere (selefi

²² *Nizamu-l-Islam*, dr. Wehbe Zuhajli.

saliha) prethodnih dobrih generacija. Ovaj pokret se uglavnom skoncentrisao i usmjerio na popravljanju akideta - vjerovanja, kao i na pronalaženju načina za poboljšanje političke, inače, za muslimane, nepovoljne situacije.

Poslije njih na scenu su stupili Šejh Rešid Rida i Muhammed Abduhu, koji su ponovo oživjeli i pokrenuli pitanje idžti-hada i razmatrali su mnoga fikhska - pravna pitanja, kao npr. pitanje višeženstva u Islamu, pitanje razvoda braka (talaka), rok čekanja razvedene žene (iddeta).

Njihova mišljenja u usvojili mnogi zakoni porodičnog prava u arapskim zemljama.

Naše sadašnje vrijeme je u velikoj potrebi za obnovom idžtihada i donošenjem i islamskih-šerijatsko-pravnih rješenja za mnoga pitanja, jer živimo u vremenu odvojenosti vjere od države. Na scenu su nastupili mnogi novi režimi koji ranije nisu postojali, tako da su se izmijenili pogledi na društveno-socijalne prilike, što je

uslovalo uvođenje novih zakona, građanskog, civilnog, kaznenog i drugih prava.

V

ISLAMSKI STAV O IDŽTIHADU

Poznato je da nejma ni jedne pojave ili događaja, a da o njoj Islam ne donosi stav dozvoljenosti ili zabranjenosti dotične. Opća islamska načela i tekstovi Kur'ana i Hadisa daju mogućnost fakihi (pravniku) da, na osnovu njih, izvede šerijatsku presudu za svaku iskrslu pojavu ili situaciju. Dolaženje do odgovarajućeg rješenja izvodljivo je samo idžtihadom. Dakle, idžtihad je potreba i Šerijat zahtijeva da se ona realizuje. U suprotnom, muslimani padaju u bezizlazne situacije i, krajnjoj konsekvenci, u grijeh.

U zavisnosti od situacije, idžtihad po islamskom učenju, može biti:

- *Idžtihad farz 'ajn* - obligatna dužnost pojedinca.
- *Idžtihad farz kifaje* - obligatna dužnost nekih članova zajednice.

- *Idžtihad mendub* - preporučen idžtihad.

- *Idžtihad haram* - zabranjen idžtihad.

1. *Idžtihad farz 'ajn* - obligatna dužnost idžtihadu pojedinca će biti u situaciji kada mudžtehid samoinicijativno želi izvesti neki propis za datu situaciju ili pak bude upitan za šerijatski stav određene pojave. Uvjetno da ne postoji drugi mudžtehid, koji bi bio meritoran donijeti propis i ako postoji bojazan da će ta pojava ostati bez šerijatskog stava. U ovakvoj situaciji, ako se mudžtehid ne upusti u idžtihad, kasnilo bi se sa donošenjem propisa za novu pojavu, a to je zabranjeno u Šerijatu.²³

2. *Idžtihad fard kifaje* - Idžtihad kao obaveza nekih članova zajednice, će biti u slučaju da postoji više mudžtehida, i ne postoji bojazan da

²³ Navodi El-Karafī: Mezheb Imam Malika i većine učenjaka je u ovakvoj situaciji obaveznosti idžtihadu, a poništenje oponašanje: (*Iršadu-l-Fuhul*, str. 236). Rekao je Sujuti: Učenjaci selefa (prethodni) i halefa (potonji) stalno naređuju da se provodi idžtihad, a odvrćaju od taklida (slijeđenja). (Eredd ala men ahlede ile-l-erdi ve džehele ninel-idžtihad fi kulli asri fard. str. 3-13, 42)

se novonastaloj pojavi neće pronaći šerijatski stav, tada, ako jedan mudžtehid donese propis za tu situaciju, sa drugih spada dužnost. A ako nijedan od njih ne bi pristupio idžtihadu o nastaloj situaciji, onda su svi grijешni.

Zato u islamskoj zajednici postoje dvije skupine: mudžtehidi, koji donose fetve, i mukellefi - vjernici, koji pitaju mudžtehide za fetve.

Na tu podjelu upućuje sljedeći kur'anski ajet:

"Neka se po nekoliko njih iz svake zajednice njihove potruđi da se upute u vjerske nauke i neka opominju narod svoj kada mu se vrate, da bi se Allaha bojali. " /Et-Tevba, 122./

3. *Idžtihad mendub* - preporučeni - pohvalni idžtihad, će biti ako se mudžtehid služi idžtihadom o situacijama koje se još nisu desile, ali se pretpostavlja njihovo dešavanje.

4. *Idžtihad haram* - zabranjen idžtihad je onaj idžtihad koji se direktno kosi sa tekstom Kur'ana ili Hadisa. Zato postoji pravilo: "Nejma idžtihada o onome što je objašnjeno tekstom." (*La idžtihade*

fi mevridi nassi). Također u ovu vrstu idžtihada se ubraja ako bi se služila idžtihadom osoba koja nije mudžtehid.

VI

DA LI MOŽE BITI DA U JEDNOM VREMENU NE BUDE MUDŽTEHIDA?

Imam Sujuti navodi da je razumom, a i šerijatom, nedopustivo da neko vrijeme bude bez mudžtehida.²⁴

I pored toga učenjaci su se po ovom pitanju razišli:

1. Mišljenje hanefijske pravne škole, kao i profesora Esferanija i Zubejda od fiafijskih učenjaka i Ibn Dekika El-Ida, je: "Nije dozvoljeno da bude jedno stoljeće bez mudžtehida koji će vjernicima objasniti propise vjere." Argument svome mišljenju navode hadis Allahova Poslanika, Muhammeda a.s.: *"Uvijek će biti jedna skupina od moga ummeta koji će biti na putu istine, neće im naštetiti ko im se suprostaavlja."*²⁵

²⁴ Isti izvor.

²⁵ Buhari, Muslim, Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud, El-Hakim.

Ako bi pretpostavili da bude vrijeme bez onoga ko će tumačiti ljudima propise, onda se ne ispunjava (ostvaruje) istiniti nagovještaj Poslanikovim hadisom. A to je apsurd. Idžtihad je nužna obaveza, jer se situacije obnavljaju i nejma im granica, pa ako bi bilo vrijeme bez mudžtehida ljudi bi se okupili oko pogrešnih mišljenja, a ummet je sačuvan od toga.

2. Većina učenjaka zastupa mišljenje da je dozvoljeno da bude neko vrijeme bez mudžtehida, argumentirajući svoj stav hadisom Allahova Poslanika a.s.: *"Allah dž.š., ne oduzima znanje od svojih robova izvlačenjem tog znanja od učenjaka, nego ga oduzima sa smrću učenjaka, pa kada ne ostane nijedan učenjak među ljudima, narod će za svoje čelnike uzimati neznalice koji će, kada budu pitani davati fetve bez znanja, pa će time dovesti i sebe i druge u zabludu."*²⁶

Ovaj hadis Allahova Poslanika nagovještava dolazak vremena u kome će biti svi neznalice. U njemu neće biti mudžtehida. Tako da oni koji

²⁶ Buhari, Muslim, Ahmed, Tirmizi, Ibn Madže.

smatraju da ne može biti vrijeme bez mudžtehida, kontriraju ovom hadisu. Međutim, istina je da u ovom hadisu nije argument da je dozvoljeno da bude vrijeme bez mudžtehida, nego je u njemu nagovještaj za dolazak zadnjeg vremena, odnosno predznaka za nastupanje Sudnjeg dana. Jer ako bi pretpostavili da nejma učenjaka to znači da bi se obustavila primjena Allahovih farzova, a ako se obustavi primjena Allahovih farzova, onda se na te ljude spušta opća kazna.

O tome je rečeno u drugom hadisu: "*Sudnji dan će se desiti na najgorim ljudima.*"²⁷

Po mojoj procjeni, oni koji zastupaju stav o mogućnosti stoljeća bez prisustva mudžtehida, nemaju valjane dokaze za to.

Oni su stava da su zatvorena vrata idžtiha-da i ograničavaju ga samo na prethodne imame. Te stim dovode u vezu obaveznost oponašanja i slijeđenja tih imama. Iako su sredstva za idžtihad prisutna i kod onih poslije njih i da se Božiji

²⁷ Imam Ahmed.

blagoslov u davanju znanja ne ograničava samo na jedno vrijeme. Ili možda ciljaju na nemogućnost postojanje apsolutnog samostalnog mudžtehida (mudžtehid-mutlak-mustekill) u svakom vremenu, koji je kompetentan da izradi novu metodologiju fikha. A nejma sumnje da takvih više nejma.

Nejma više onih koji bi mogli da svojim doprinosom povećaju nešto više od onoga što je već postavljeno u nauci koja se zove usuli- fikh (metodologija fikha). A što se tiče drugih vrsta mudžtehida, pa oni postoje u svakom vremenu. Navodi Ebu Nu'ajm u kapitalnom djelu *"Hiljetul-evlija"* hadis koji prenosi Alija Ibn Ebi Talib, daje Allah s njim zadovoljan: *"Zemlja neće nikada biti bez onoga ko će nositi Allahove znakove, da se ne ponište Božiji znakovi i pojašnjenje tih znakova na Zemlji, oni su manjina brojem, ali su veliki kod Allaha svojom vrijednošću."*

Zarkeši je, u svom djelu *"Bahru-l-Muhit"*, oborio argumente pobornika mišljenja mogućnosti vremena bez mudžtehida. On kaže: "Čudim se pobornicima mišljenja mogućnosti postojanja

vremena bez mudžtehida, ako to kažu, a pored njih žive: Kafal, Gazali, Razi, Rafii. Oni su bili eksperati idžtihadskih znanosti, to im nije skriveno. A i pored njih bilo je još mnogo učenjaka kojima je Allah dž.š. dao veliko znanje.

A ako to kažu u smislu da je Allah dž.š. podigao na više stepene znanja one prethodnike darujući im veće intelektualne sposobnosti, pa to je još veća zabluda i nepoznavanje Allahovih zakona. A ako to kažu uzimajući u obzir činjenicu da je Allah dž.š. prethodnim generacijama olakšao puteve sticanja znanja, to je također pogrešna postavka. Nego naprotiv ja bih rekao da je obratno tačno, tj. da potonje generacije imaju daleku veću mogućnost i povoljnije uslove za sticanje znanja. Zabilježeno je slučajeva da su u starija vremena učenjaci prevaljivali velike razdaljine da bi došli do hadisa, dok to danas, nije potrebno. Olakšanoš komuniciranja sa cijelim svijetom, zatim postojanost knjiga, tefsira i hadisa, brižno sačuvanih. Sve to upućuje da je u potonjim vremenima daleko lakše da neko bude mudžtehid nego prije.

Još nešto što potvrđuje ovu Zarkešijevu postavku je činjenica postojanja knjiga koje su živi registrator likova mudžtehida u svojim vremenima. Primjer Ibn Tejmije, El-Gazali, El-Izu Ibn Abdusselama, Ibn Dekika El-Ida, Ibn Sejjidinnas, Zejnudin El-Iraki, Ibn Hadžer El-Askalani, Sujuti i dr. koji su u svojim vremenima dostigli stepene idžtihada. I za ta vremena neko kaže da su prazna od mudžtehida.

VII

UVJETI IDŽTIHADA

Prvi muslimani, Arapi, su razumjevali kur'anski i hadiski tekst bez poteškoća. Njihova prirodna čistoća i istančana osjetila za smisao i značenje arapskog jezika im je uveliko pomogla na tom planu. Zatim prisustvo Božijeg Poslanika Muhammeda a.s. i njegovo pojašnjavanje Allahove poruke uslovalo je da se nije osjećala potreba za postavljanje uvjeta za idžtihad. U idžtihad su se upuštali u vrlo rjetkim prilikama.

A nijedno stoljeće od početka Islama do danas, nije bilo bez mudžtehida. Idžtihad čuva kontinuitet i aktuelnost Božijeg zakona - Šerijata i daje mu fleksibilnost kojom može da odgovori svim novim izazovima i napretcima modernog doba. Islam kao takav koordinira sa svim što je pozitivno i konstruktivno, svakako ako se ne kosi sa jasnim kur'anskim izrazom niti sa postavljenim šerijatskim pravilom u temeljima vjere, u moralu i u osnovama islamskog komuniciranja.

Međutim, kada je otupila oštrina pronicanja u tajne arapskog jezika i kada su ljudi počeli da gube osjećaj razumjevanja duha islamskog zakona (šerijata) ukazala se potreba za postavljanjem općih pravila i uvjeta za idžtihad, utemeljenih na islamskim izvorima, za bavljenje njime. Treba napomenuti da to nije učinjeno radi ograničavanja pojedinaca na legitimno bavljenje idžtihadom ili tjeranje ljudi od idžtihadada, nego je razumljivo i sasvim normalno da ne može o određenoj naučnoj oblasti govoriti niko osim stručnjaka u toj oblasti. Zbog toga je bilo neminovno da se postave uvjeti koje bi morao ispuniti svako ko bi se želio baviti idžtihadom. Općenito, ovi uvjeti se sastoje iz poznavanja arapskog jezika, šerijatskih izvora (mesadir) i šerijatskih nakana (mekasid). Islamski juristi postavljaju slijedeće uvjete za idžtihad:

1. Poznavanje arapskog jezika.

Prvo što je neophodno mudžtehidu je poznavanje arapskog jezika. Iz razloga što su glavni izvori Islama (Kur'an i Sunnet) obavljani na arapskom jeziku. Onaj ko ne razumije arapski

jezik, taj ne može razumjeti propise Islama. Posebno se mora poznavati gramatika arapskog jezika, stilistika, zatim stilske figure u arapskom jeziku, kao poređenje, metaforu i dr., zatim općenitost i posebnost izraza (aam i hass).

Treba napomenuti da se ovdje ne misli da mudžtehid mora biti ekspert u arapskom jeziku kao što su bili Sibevejh, Halil, El- Asmei, El-Džurdžani i da mora poznavati sve lineise arapskog jezika. Ne, nego je dovoljno ono osnovno što smo spomenuli kako bi razumio tajne i nakane arapskog jezika i da razlučuje opći tekst od posebnog, ezoteričnost i egzoteričnost teksta, zbilju i prenesena značenja (hahiku i tešbih).

O tome iscrpno govori imam El-Gazali u svome djelu "El- Mustesfa".

2. Poznavanje ajeta koji govore o propisima (ajatu-l-ahkam).

Kur'an je osnova iz koje se razvija Šerijat. Stoga je neophodno da mudžtehid poznaje ajete u kojima se izričito spominju propisi. Ne uslov-

ljava se njihovo pamćenje, nego je dovoljno imati uvid u te ajete, razumjevajući njihovo jezičko i terminološko značenje. Imam El-Gazali, Razi i Ibn Arebi Maliki navode da ima pet stotina ovakvih ajeta. Što se tiče poznavanja jezičkog značenja ovih ajeta to se postiže, kao što je spomenuto u prethodnom uvjetu, učenjem arapskog jezika. A što se tiče poznavanja ovih ajeta u terminološkom značenju islamskih jurista, podrazumjeva se poznavanje načina izraza : kao što je poznavanje skrivenih mahana i značenja koje djeluju na propise i poznavanje načina izraza koji upućuje na značenje. Kao što je poznavanje terminoloških izraza: "*dilaletu-l-išare*" (kada izraz upućuje na nešto drugo, a ne na ono što je spomenuto izrazom na prvi pogled (*dilaletu-l-ibareh* i *dilaletu-l-iktida*). Zatim poznavanje općenitosti i posebnosti izraza (am i has) i mušterek, mudžmel, mufessir, mubhem i dr. Jedna od najtežih oblasti metodologije fikha jeste savladati ovu terminologiju.

Poznavanje hadisa koji govore o propisima. Misli se na jezičko i stručno poznavanje poruka

hadisa, kao što je rečeno i za Kur'an. Ne uslovljava se pamćenje svih hadisa, nego tla bude u mogućnosti da se posluži sa tim hadisima, da mu budu pri ruci. Treba da poznaje zbirke hadisa i vještinu nalaženja hadisa u tim zbirkama. Ovaj uvjet je neophodan jer Sunnet upotpunjava Kur'an, pojašnjava ili postavlja nove propise koji nisu spomenuti Kur'anom. Ibnu-l-Arebi Maliki, spominje da ima oko 3 hiljade ovakvih hadisa (hadisul-ahkam). Također treba da poznaje vrste hadisa i da može da razluči vjerodostojni (sahih), od apokrifnog (mevduu) ili slabog (daif) hadisa. Treba da poznaje oblast hadiske nauke – "*džerh ve tadil*" - pouzdanosti ili nepouzdanosti prenosioca hadisa. Mudžtehidu je dozvoljeno da se posluži rješenjima povjerljivih učenjaka iz ove oblasti kao što su: Buhari, Muslim, Begavi i drugi muhaddisi. Ako je mudžtehid našao da Buhari kaže za neki hadis da vjerodostojan (sahih) i da su prenosioci pouzdani (sika), nejma potrebe da lično ponovo istražuje stepen vjerodostojnosti tog hadisa. On može direktno da se posluži tim hadisom u donošenju propisa.

4. Poznavanje derogacije - derogirajućeg i derogiranog teksta (nasih i mensuh).

Derogacija postoji u Kur'anu i Sunnetu. Da bi se donijeli ispravni propisi neophodno je poznavati mjesta derogacije u Kur'anu i Sunnetu. Jer ako bi mudžtehid izgradio propis na dokazu koji je mensuh -derogiran, tj. dokinuta njegova važnost, takav propis bi bio nevažeći (batil). Dovoljno je mudžtehidu da posjeduje knjige u kojima su naznačeni derogirani i derogirajući ajeti i hadisi i da ih upozna, kako bi se prema njima ispravno postavio u izvođenju propisa.

5. Poznavanje mjesta konsenzusa mudžtehida (idžma'a) - (situacije u kojima su se mudžtehid i suglasili na određeni propis).

Ovo mudžtehid treba da poznaje kako se ne bi zamarao idžtihadom o onim pitanjima u kojima je došlo do saglasnosti mudžtehida. To mu pomaže da ne iznese mišljenje suprotno mišljenju većine (džumhura). Ufikhskim knjigama je označeno po kojim pitanjima su se mudžtehid i složili. Svaki mudžtehid treba da poznaje ta pitanja.

6. Poznavanje analogije (kijasa).

Mudžtehidu je potrebno da ovlada vještinom baratanja kijasom. To podrazumjeva da treba naučiti uslove za kijas, sastavne dijelove Kijasa i poznavanje (ileta) zajedničke slabosti u dvije stvari zbog koje je jedna zabranjena tekstom (Kur'anom ili Sunnetom). Analogno njoj zbog zajedničkog faktora (*ileta*) zabranjuje se i druga, njoj slična. Kijas je temelj idžtihada, pa onaj ko ne poznaje Kijas, ne može se baviti idžtihadom.

7. Poznavanje metodologije fikha (usuli- fikha).

Usuli fikh je glavni stub i osnova idžtihada na koju se naslanjaju ostali njegovi dijelovi. Poznavanje dokaza na kome se zasniva određeni propis i na koji način upućuje na njega, da li naredbom (emr) ili zabranom (nehj), posebnim ili općim tekstom, sve je to oblast kojom se bavi metodologija fikha (usulu-fikh).

8. Poznavanje šerijatskih nakana (mekasid - šeri'ijje).

To znači da se mudžtehid pridržava općih ciljeva koji su postavljeni Šerijatom. Jedno od

pravila postavljenih Šerijatom je da zajednički interes ima prednost nad individualnim interesom i na to treba da pazi mudžtehid pri donošenju propisa. Ako mudžtehid pronađe tekst na kome počiva određen propis treba da ga razumije u skladu sa šerijatskom nakanom. Kao što je h. Omer razumio daje cilj sankcije za prijestup krađe sječenje ruke, zaštita tuđe imovine, pa zato nije primijenio ovu kaznu na prestupnike one godine kada je vladala velika glad, jer zaštita ljudskog života je preča od zaštite imovine.

9. Poznavanje vremena u kome živimo.

Idžtihad je usko vezan uz instituciju koja se bavi izdavanjem fetvi. Da bi mudžtehid izdao fetvu potreban je još jedan uvjet, koji je puno važan, a to je poznavanje situacije za koju se traži fetva, poznavanje psihičkog stanja onoga koji traži fetvu i općenito poznavanje vremena u kome živi. Neophodno je poznavati aktuelnosti vremena u kome živi mudžtehid. Sa životnim iskustvom o potrebama vremena lahko će iznaći rješenj koja će biti u skladu sa šerijatskim odredbama i interesima čovječanstva.

Ako se neko bude bavio idžtihadom, u prethodno je ispunio sve navedene uvjete, onda će njegov idžtihad biti priznat u Šerijatu. U tom slučaju vjernici su dužni da postupaju po tim rješenjima. A ako se neko bude bavio idžtihadom, a nejma pri sebi navedene uvjete, onda se takav idžtihad ne priznaje i odbacuje se, zato što je proizišao od osobe koja nejma pravo da se bavi idžtihadom. Takvi obično presuđuju po svojim nahođenjima i postižu neke svoje zamišljene ciljeve. Nejma sumnje da se protiv takvog uplitanja u idžtihad treba boriti, jer je on protiv istine koju je objavio Uzvišeni Allah dž.š. koji kaže:

"I da sudiš njima prema onome što ti objavljuje Allah i ne slijedi njihove želje."

/Kur'an; El-Maida, 48 /

Spomenuti uvjeti se odnose na mudžtehida mutlaka (apsolutni mudžtehid), a što se tiče idžtihada u pojedinačnim pitanjima, onda se uslovljava samo onoliko koliko je potrebno da bi se donio propis o tom pitanju. Ovo mišljenje navodi imam El-Gazali.

VIII

PODRUČJE IDŽTIHADA

Islamski učenjak koji je dostigao stepen mudžtehida, imam El-Gazali je definisao područje idžtihada da je to svaki islamski propis (hukm) koji se ne zasniva na kategoričnom dokazu (*delil-kat'i*). I ime je naznačio oblast u kojoj nije dozvoljeno idžtihaditi, a to je ona oblast u kojoj postoji saglasnost ummeta, a što je zasnovano na kategoričkim dokazima (*delil-kat'i*), kao što je obaveznost namaza, zekjata i sl.

Tako, što se tiče islamskih propisa u odnosu na idžtihad, možemo ih podijeliti u dvije vrste:

1. Islamski propisi o kojima je dozvoljen idžtihad;
2. Islamski propisi o kojima nije dozvoljen idžtihad.

Islamski propisi u kojima se ne dozvoljava idžtihad su oni propisi koje je obavezno da ih

poznaju svi vjernici. Oni su zasnovani na kategoričkom dokazu (*delil-kat'i*) čija poruka je jasna i bez dvosmislenosti. Tu spada: obaveznost pet dnevnih namaza, post, zekjat, hadždž, kelime i šehadet, zabrana prostitucije, krađe, pijenje alkoholnih pića, ubistvo i sve drugo što je jasno naglašeno u Kur'anu i Sunnetu. Npr., ajet u kome Allah dž.š. upoznaje ljude sa kaznom bludniku i bludnici: **"A bludnicu i bludnika bičujete svakog od njih po 100 bičeva."** Allah dž.š. je naglasio broj udaraca 100 i prema tome nije dozvoljeno da mudžtehid istražuje druge mogućnosti po pitanju broja batina kojima treba kazniti bludnika i bludnicu. Isto tako kada se kaže u ajetima: **"Klanjajte namaz i dijelite zekjat."** Poznato je šta se podrazumjeva pod riječju salat - namaz i zekjat i nije dozvoljeno da mudžtehid ulaže trud u traženju drugih smislova i značenja riječi salat i zekjat.

A što se tiče islamskih propisa u kojima je dozvoljen idžtiHAD, to su propisi koji se temelje na hipotetičkom argumentu (*delil-zani*) i propisi o kojima ne postoji šerijatski tekst, niti konsenzus

islamskih učenjaka. Poznato je pravilo kod učenjaka fikha: "Nejma idžtihada u pitanjima koja su riješena tekstom (*la idžtihade fi mevridi-n-nassi*)". (Misli se na tekstove Kur'ana i Sunneta o.pr.)

IX

STEPENOVANJE MUDŽTEHIDA

Učenjaci usuli fikha navode pet vrsta mudžtehida:

1. *Mudžtehid mustekill* (samostalni mudžtehid);

To je onaj učenjak koji je sam udario temelje jednoj školi, koji se osamostalio u idžtihadu u skladu sa općim usulskim pravilima. Na njima izgrađuje fikh i donosi fetve shodno sopstvenoj metodi koju je razvio i nje se pridržava. Da kažemo da je ovo najveći stepen koji fakih-pravnik može postići. Taj stepen su postigli učenjaci u prošlosti i sada kada bi neko htio da to postigne, nemoguće je, kao što naglašava imam Sujuti. U ispravnost ovog stava nejma nimalo sumnje. Jer su temelji (usuli) na kojima se izgrađuje fikh utemeljeni od strane prethodnih učenjaka, i na njih se nejma šta dodavati. Od ove grupe naglasili bi da su bili fakih iz generacije ashaba, tabiina i imami četiri mezheba. U ovu kategoriju

ulaze i neki učenjaci koji su postigli ove stepene, ali njihov fikh nije preživio, nego je vremenom izumro, kao što su bili: Imam Uzai, Lejs Ibn Seid, Ibn Džerir Taberi, Davud Ez-Zahiri i Sevri.

2. *Mudžtehid mutlak - gajr mustekill* (opći mudžtehid, ali koji nije samostalan);

To je onaj učenjak koji gradi svoj idžtihad na temeljima prethodnog imama, na koga se poziva i kojem pravcu pripada. Ali ovaj mudžtehid ne posjeduje samostalnu metodu, nego slijedi metodologiju - usula svog imama. Od ove skupine su bili u hanefijskom mezhebu Ebu Jusuf, Muhammed i Zufer. U malikijskom mezhebu: Ibn El-Kasim i Ešhub. U šafijskom mezhebu: Zaferani, Sujuti i Muzini. U hanbelijskom mezhebu: Salih Ibn Ahmed Ibn Hanbel, Ebu Bekr, El-Halal i dr. Navedena grupa mudžtehida su sljedbenici velikih imama mezheba u načelnim stavovima i metodologiji, a samostalni su u drugim oblastima. Zato nije isključivo da se razilaze sa svojim Imamom u sitnim pitanjima (*džuzi'ijjat*)

3. *Mudžtehid mukajed* (ograničeni mudžtehid);

To je učenjak koji se upoznao sa temeljima idžtihada u mezhebu svoga imama i prihvata ih. On može da donese mišljenje (hukmove) za situacije i pitanja o kojima ne postoji tekst Kur'ana i Sunneta, niti mišljenje njegovog imama, ali potpuno slijedeći metodologiju koju je postavio i utemeljio Imam mezheba. Od ove skupine mudžtehida poznati su u hanefijskom mezhebu: El-Kerhi, Tahavija, Hasan Ibn Zijad. U malijskom: El-Ebheri, Ibn Ebi Zejd, Ibn Ebu Zemejn. U šafijskom mezhebu: El-Mervezijji, Ibn Hamid, El-Esferani, Ebu Ishak Eš-Širazi. U hanbelijskom mezhebu je poznat El-Harki, kao i mnoga druga imena, posebno u četvrtom i petom hidžretskom stoljeću. Još uvijek tu i tamo se pojavi učenjak ovog kalibra, koji može da donosi propise za određene novonastale pojave.

4. *Mudžtehidu-terdžih*; (mudžtehid koji određuje koje je mišljenje pretežnije);

To je učenjak koji ovlada mišljenjima i stavovima islamskih pravnih mezheba. On nije spo-

soban da iznese bilo šta novo, već obrće i barata sa već poznatim mišljenjima. Svakako se upozna je i sa argumentima tih mišljenja i može na osnovu toga da odredi koje mišljenje od postojećih je najjače. On se najviše bavi izučavanjem komparativnih mišljenja imama, osnivača mezheba i davanju prednosti jednom mišljenju nad drugim. Ovaj mudžtehid se uglavnom bazira na jačini i stabilnosti argumenata na kojem je imam datog mezheba zasnovao svoje mišljenje. Ovakvih mudžtehida je bilo puno, a posebno se ova tematika aktuelizirala u šestom i sedmom hidžretskom stoljeću. Poznatiji predstavnici hanefijskog mezheba: El- Kuduri, El-Kasani, Kadi Han i El-Murigani. Predstavnici malikijskog mezheba ovog stepena su: Ibn Rusel, El-Marizij i Kadi Ijad. Predstavnici šafijskog mezheba bili su: El- Gazali, En-Nevevi, Ibn Ebi Amrun. A od hanbelijskog mezheba poznat je Ibn Kuddame El-Makdisi.

5. *Mudžtehidu-l-Fitja* ili (*el-Fekih-el-Hafiz li-l-mezheb*), (mudžtehid za fetve, pravnik ili hafiz za mezheb);

To je onaj učenjak koji zapamti mišljenja i

fetve svakog mezheba, ali ne posjeduje sposobnost gledanja u argumente i njihovo značenje i određivanje koji je argument jači. On može samo da prenosi već postojeće fetve koje su poznate. Njihova uloga se ogledala u sakupljanju, pamćenju i prepisivanju fetvi u zasebna djela. Primjer ovog sloja mudžtehida imamo u En-Nesefiju iz hanefijskog mezheba i Ibn Hadžiba i Halila iz malikijskog mezheba. Istinskim i stvarnim mudžtehidima mogu se nazvati samo mudžtehid iz prve i druge skupine koju smo spomenuli. A što se tiče ostalih koje smo spomenuli, to su u stvari mukallidi²⁸, jer i oni se u metodologiji dolaska do jednog hukma oslanjaju na idžti-had mudžtehida iz prvog i drugog stupnja. Njima se iz počasti daje ime mudžtehid zbog truda a u stvari oni ne donose ništa novo.

²⁸ Mukallidom se smatra svaki musliman koji nije postigao stepen mudžtehida. Oni su obavezni da slijede nekog od priznatih mudžtehida, te kao takvi ne smiju sami tražiti propise iz Kur'ana i Sunneta. (Vidi: Husejn Hitu, *El-Vedžiz*, str. 518)

X

OTVARANJE I ZATVARANJE
VRATA IDŽTIHADA

Poslije smrti Allahova Poslanika a.s. pa do polovine četvrtog stoljeća po hidžri, idžtihad je imao vidno mjesto u islamskim sredinama. Igrao je značajnu ulogu kao faktor napretka i razvoja islamskog fikha. Zadovoljavao je sve potrebe ljudi i zahtjeve novog vremena. Da bi u četvrtom stoljeću postao predmetom praznog, zamršenog i konfuznog teoretisanja. Sjaj idžtihada je blijedio i slabile su oštine njegovih zraka, i to, po meni, iz sljedećih razloga:

- djeljenjem i cjepanjem islamske države na inanje državnice i kraljevine;

- kidanjem veza među pripadnicima jednog ummeta, pojava nemoći i zaostalosti;

- smanjenja žara i motivacije za naučnim radom;

- smanjen broj učenjaka koji bi se isključivo bavili naučnim radom;

- zapadanje učenjaka u stanje mezhebskog ekstremizma i pomankanja interesa za vjerom i sigurnosti u sebe;

- pojava jalovih rasprava i dijaloga i pojava zavidnosti među učenjacima (ulemom);

- interes učenjaka za materijalnim dobrima;

- iskušenje ljudi sa vladarima i državnim funkcionerima koji ne zaslužuju te funkcije;

- isključiva pažnja i briga učenjaka oko sakupljanja i kodificiranja mezheba, kao i rezimiranje klasičnih fikhskih djela.

Učenjaci su osjetili veliki strah od pomanjkanja vjerske svijesti kod ljudi, i pobojali se da bi moglo doći do rušenja zgrade fikha koju su izgradili prethodni imami mudžtehidi. Jednoglasno su donijeli fetvu o zatvaranju vrata idžtihada na završnici 4-tog hidžretskog stoljeća, kako bi zatvorili vrata pred onima koji nisu dorasli za idžtiHAD i crpljenje islamskih propisa (ahkama) iz izvora (Kur'ana i Sunneta). Sa ciljem da bi presjekli put daljem razilaženju i pojavi novih mezheba (pravaca) koji su bili na pomolu.

Željeli su da tako sačuvaju i zaštite ummet od podjela u vjeri."²⁹

Ova fetva, po mome mišljenju, je bila motivisana posebnom pojavom, pa se poseglo za njom iz političkih razloga, kako bi se suzbila anarhija novonastaloj pojavi bavljenja idžtihadom lica koja nisu ispunila sve uvjete da bi im to bilo po Šerijatu dozvoljeno.

Pa, kada prođe razlog zbog čega je ta fetva donešena, onda se automatski hukm vraća na osnovu (*as/*) a to znači u ovom slučaju, dozvolu otvaranja vrata idžtihada. Jer u stvari ne postoji šerijatski dokaz o vječnom zatvaranju vrata idžtihada.

Neki učenjaci su izašli sa veoma lijepim mišljenjem ka npr. Ibn Tejmiije i Sujuti, kao i predstavnici novih islamskih pokreta, kada su proglasili vrata idžtihada otvorenim za sve one koji su sposobni i spremni za idžtihad.³⁰

²⁹ *Tarihu tešri'i* od Hudarija str. 319; i *Tarihu-l-fikhi-l-islamijj* od Sajisa str. 119.

³⁰ Ibn Tejmiije, od Ebu Zehre str. 451; i moje djelo *Nizamu-l-islam*, str. 491.

Rekao je Eş-Şehrestani: "Bez dvoumljenja i sigurno svi znamo da postoji nebrojeno pojava i slučajeva. Njih je nemoguće sve nabrojati i ograničiti. Također znamo da nije za svaki taj događaj i slučaj objavljen poseban tekst. Mislim da niko nejma takvu predstavu. Ako su tekstovi Kur'ana i Hadisa ograničeni brojem, a događaji i slučajevi neograničeni, pa ono što je neograničeno ne može se ograničiti ograničenim. Iz ovoga proizilazi neminovnost i obavezno uzimanje u obzir kijasa i idžtihada, kako bi svakoj pojavi i događaju dali hukm (propis)."³¹

³¹ *El-Mille ve-n-Nihel*, 1/199-205 - od Şehrestanija.

XI

REALNA MOGUĆNOST IDŽTIHADA I NJEGOVA VAŽNOST U NAŠEM DOBU

Idžtihad je garancija opstanka Šerijata. Idžtihad u Šerijatu je ono što je duša u tijelu. Bez idžtihada i fikha nejma opstanka Šerijatu. Idžtihad je temelj na kome se zasniva hukm

Ovaljanosti i primjenljivosti islamskog šerijata u svakom vremenu i na svakom mjestu. Mnogo je pojava i događaja na koje Islam treba dati svoju riječ i svoj stav. To se postiže idžtihadom učenjaka. Obzirom da je ubrzan razvoj i progres društva i da iskrsavaju iz, dana u dan sve nove i nove pojave, otud je i potreba za idžtihadom sve veća i veća.

Kako pristupiti idžtihadu po određenim pitanjima u našem savremenom dobu? Postoji individualni i kolektivni idžtihad.

Individualni idžtihad je posebni idžtihad pojedinaca. Kolektivni idžtihad je idžtihad kolektiva koji je sačinjen od mudžtehida. Njihov

rad je obično u naučnim kružocima, na kongresima, seminarima, tribinama i sl. Tako npr. imamo Centar za islamska istraživanja u Kairu. U njemu je aktiviran kolektiv islamskih učenjaka.

I u našem dobu je moguć idžtihad, ali svakako za one koji ispunjavaju sve uslove za mudžtehida. Put postizanja uslova za mudžtehi-da je također olakšan, obzirom da su mnoge naučne discipline sabrane u zasebna djela i lahko su na dohvat ruke. Posebna je blagodat otkrivanja mnogih tehničkih pomagala koje treba staviti u službu na putu postizanja idžtihad.

Ibn Abdu-s-Selam, učenjak malikijskog mezheba u svome djelu ŠERH MUHTESAR IBN EL-HADŽIB, kaže: "Postići stepen idžtihad je moguće i ostvarivo, to je uvjet za izdavanje fetvi i sudskih presuda, i to će biti moguće i ostvarivo sve do vremena koje je najavio Poslanik a.s da će doći do nestajanja znanja a mi do sada nismo stigli do tog vremena. U protivnom ummet bi već bio usaglašen na greški, a to je pogrešno."

Poslanik a.s. je izvjestio da se njegov ummet neće saglasiti na grješki. "*La tedžtemi'u ummeti ala*

hattai - Moj ummet neće se saglasiti na greški."
(Hadis)

Šejh Muragi je rekao: "Ja, pored mog osobitog poštivanja mišljenja učenjaka koji smatraju da je nemoguće sada postići sve uvjete idžtihada, ne slažem se s njima", i kažem: "U Egiptu ima učenjaka koji predaju na institutima, koji ispunjavaju sve uvjete idžtihada."

Svakako uz dužnu napomenu, da nejma idžtihada u pitanjima koja su temeljna pitanja Islama, o kojima je poznat stav od Poslanikovih dana do Sudnjeg dana; kao što su pitanje namaza, posta, zekjata, obreda hadždža, stav Islama o alkoholu, svinjskom mesu, kamati i sl. Idžtihad se primjenjuje u pitanjima koja su zasnovana hipotetičkim dokazima iz kojih se može izvesti više različitih zaključaka.

"Reci: 'Radite, vaš rad će vidjeti Allah, Njegov Poslanik i vjernici'." /Kuran; Et-Tevbe, 105./

Dr. Wehbe Zuhajli, Šef katedre *Islamski fikh i mezhebi*, na šerijatskom fakultetu Univerziteta u Damasku

PROFESOR DR. WEHBE ZUHAJLI
BIOGRAFSKI PODACI

- Rođen je u naselju Dejr Atije, predgrađu Damaska 1932 g. Otac mu je bio hafiz Kur'ana. Uz to, posebno je volio Sunnet Allahova Poslanika a.s. Bavio se je poljoprivredom i trgovinom.

- Dr. Wehbe Zuhajli je oženjen i ima 5 djece. Sva djeca su mu fakultetski obrazovana.

- Osnovnu školu je završio u rodnom mjestu. Srednje i više obrazovanje je stekao u Damasku.

- Zvanje profesora je stekao na El-Azheru 1956 g.

- Istovremeno je učio i pravo na Univerzitetu "Ajnu Šems". Na njemu diplomira 1957 g.

- Na Pravnom fakultetu kairskog Univerziteta, stiče diplomu magistra 1959 g.

- Doktorat iz islamskog prava stiče 1963 g.

Tema njegove doktorske disertacije je bila *"Posljedice rata na islamski fikh"* - komparativna

studija između osam islamskih mezheba i međunarodnog prava.

- 1963 g. je imenovan za predavača na Univerzitetu u Damasku. 1969 g. je imenovan asistentom zatim redovnim prof. 1975 g. Njegov radni dan je 16 sati.

- Stručna specijalnost mu je u fikhu (islamskom pravu) i usuli fikhu (metodologiji islamskog prava). Ova dva predmeta predaje na Univerzitetu u Damasku, studentima i postdiplomcima.

**Neka njegova djela koja su
prevedena na druge jezike:**

- *Fikhu-l-islamijj ve edilletuhu*, - njegovo kapitalno djelo koje se smatra enciklopedijom islamskog fikha, je prevedeno na turski, urdu i malezijski jezik.

- *Posljedice rata* - prevedeno na francuski jezik.

- *Usul mukarenetu-l-edjan* - prevedeno na engleski jezik.

- Na turski jezik mu se prevodi i tefsir *Et-Tefsiru-l-munir*, koji ima 16 tomova.

- *Usuli-fikhu-l-islamijj* - predaje se na Islamskom Univerzitetu u Medini.

Njegova naučna aktivnost izvan Sirije

- Dvije godine je predavao na Univerzitetu u Bengaziju u Libiji. To je bilo u periodu od 1972 do 1974 g.

- Pet godina bio je redovni predavač na šerijatskom fakultetu u Ujedinjenim Arapskim Emiratima u periodu od 1984-1989g.

- U 1989-1990 g. odlazi kao redovni ramazanski predavač u Katar i Kuvajt.

- Od 1989 g. do danas Šef je katedre islamskog fikha i mezheba na Univerzitetu u Damasku.

- Do sada je učestvovao na više od 40 islamskih kongresa sa referatom.

- Od tih kongresa spomenuli bi:

- Kongres Islamskog fikha u Rijadu 1976 g.;

- Četvrti kongres o Siri (životopisu) Allahova Poslanika Muhammeda a.s. na Al-Azheru 1985 g.;

- Kongres u Kuvajtu 1987 g.;

- Kongres u U.A.E. - u Dubaiju 1987 g.;

- Peti međunarodni kongres o islamskom jedinstvu u Teheranu 1992 g.;

- Kongres o međureligijskijskom dijalogu u Sudanu 1993 g. i dr.;

- Živi i radi u Damasku.

RECENZIJA

Tema je veoma interesantna kako za čitaoce koji žele imati opće znanje o IDŽTIHADU tako i za upućene u ovu problematiku.

Iako su fikhske teme suhoparne i monotone, ipak ovaj rad odiše oštrinom ideje poruke autora čitaocu:

«Za ponovni uspon islamskog ummeta neophodno je "otvoriti" vrata idžtihada u našem vremenu.»

Dževad ef. Isaković,
imam u Hannoveru.

SADRŽAJ

Predgovor	7
Uvod	15
I Definicija idžtihada	24
II Utemeljenost idžtihada u šerijatu	27
III Vrste idžtihada	30
IV Povijest idžtihada	33
V Islamski stav o idžtihadu	47
VI Da li može biti da u nekom vremenu nejma mudžtehida?	51
VII Uvjeti idžtihada	57
VIII Područje idžtihada	66
IX Stepenovanje mudžtehida	69
X Otvaranje i zatvaranje vrata idžtihada	74
XI Realna mogućnost idžtihada i njegova važnost u našem dobu	78
Biografija autora	81
Recenzija	85
Sadržaj	86